KRONIKAK

Huarte garaztarra

PIZKUNDE-AROKO GOGO-JAKINTZAREN AINTZINDARI BAT

Naparru-Erreinua —lurrez txiki, azalez malkor eta aldapatsu— beti izandu da, alabearrez, kanpoko etsai guzien igaro-lekua. Gogora gaitezen adibidez, Karloman'ek bere zaldun-eusle Erroldanekin egin zuen sarraldi famatu artaz, eta Orreaga'n naparrak eman zioten zafraldiaz. "Egitsari-kantuak" (1) ere —olako gudularien egiteak goraipatzeko konposatzen ziran kantu zaharrak— Naparrorako joera artu ta bertan barreatzen ziran. Ezta arritzeko beraz, Naparroa, askatasuna gorde nai ba-zuen, sekulako burruka latz iraunkorrak egitera bearturik bizi izatea; burruka odoltsuak ziran oiek askotan, gogor-gogorrak; diplomaziaren iskiluuzko burrukak besteetan. Ala egin bear, inguruan zituen erreinuak indartsu, arro ta aundinaiak ziran-eta.

Guzi orrengatik, txit egokiro idatzi ahal izan zuen Dante'k bere "Divina Comedia"-n arako oarpen hura:

> O beata Navarra se s'armasse del monte
> che la fascia!
> (Zorioneko Naparrua, inguruko mendiez
> babestuko ba'litz!)

Baldintzazko zentzua zeukan oarpen orrek, agiri danez; eta alaxe adirazi zuen Viana'ko Printzeak, alako batean eta alegizko

irudi-bidez (2) arako armarri hura tajutu zuenean, artan bi txakur ezur bat zeinek lenago arrapatu agertzen zituela, eta be-aldean onakoxe irakurraldia: "Utrunque roditur" (bi aldetatik karraskatzen ari zaizkit").

Kondairak esaten digunez, egiatik urbillago ibilli zan napar printzea florentziar olerkari ospetsua baiño; izan ere, 1512 garreneko urte artan, bi artzainora aietarik batek —Fernando Katolikoa'ren giza-antza artu ta "zuzentasuna alde batera utzirik", Menendez Pelayo'k dionez—, ezurra oldartu ta egun gutxien barruan irentsi egin zuen.

Erreinuko zatitxo bat —seitik bat añakoa— geratzen zan oraindik, nork irentsiko zai; eta zati ori, bear bezela eldurik eta umoturik, beste artzinoraren urdaillera sartu bearra izan zan, urte mordoxka baten ondoan. Bigarren artzainora ori, kantu zaharretako "galai gordin" hura zan, bere erriko mosketariek bezela edaten eta ezpata-jotzen zekien hura, "meza baten truk" Frantziako koroia jantzi zuen biarnotar on-puska huraxe... Enrike Laugarrena berbera alegia.

Pirene'ko erreinu zaharraren zatikatze orrek, e'naiz ba'naiz-ko egoera bat ekarri zien bertako seme jatorreri: gaur frantses izan bear, biar kastellano, etzi edo etzidamu berriz ere frantses (4) napartar ordea, beiñere ez! Au dala ta zer gerta ere, aberria utzita alde egin zuten askok, iparralderuntz batzuk, egoalderuntz besteak.

Juan de Dios Huartek —gerokoan eta jakintza-munduan Huarte de San Juan (Huarte Donibandarra) izenaz ezagutua izango zana, bere gurasoekin egoaldeko bidea artu zuen; Castilla'ra lenbizi, Andalucia'ko Jaen probintzira urrengo.

Mingarri izan zitzaion gure mutillari, nola ukatu gurasoen erabaki hura. Donibane Garazi'n jaioa —gaur Baxe-Nabarre deritzan eta lehenago Seigarren Merindade zeritzaneko hiri-buru izana— beti eraman zuen biotzean bere sorlekuaren oroitzapen samurra. Orregatik noski, ezkontzeko garaia eldu zitzaionean, galdutako aberritar emakume batekin ezkondu nai izan zuen, Ageda de Velasko zeritzana emaztetzat arturik (5).

Arrosa koloreko erritik, eremu latz eta gogorrera.

Ba-zan Donibani Garazi, izan ere, Huarte'ren biotzeko maitasun eta erri-min oiek piztutzeko diña. "Arrrosa koloreko hiria"

deitu dio nunbaiteko olerkari batek, eta alaxe dugu Donibane: arrosa-kolore dute bertako eliza gotikoak, kanpantorreak eta zubi zaharrak; arrosa-koloreko dira Obispoen presondegia ta antxiñako arresiak; eta arrosa kolore, Ur-handiak —Ia Nive ibaia, euskaraz— oiñ-aldean bustitzen dituen egal-aundiko etxeak ere...

Nabarmena benetan, bi lurralde aien arteko desberdintasuna! Huarte'tarrak utzitako lur alaiaren eta arkitutako eremu "latz eta gogor" aren artekoa alegia!

Linares'en bere gurasoekin urte batzuk igaro ondoren, Juan de Dios Alcalá de Henares'a aldatu zan, ango Universidade (edo Ikastetxe Nagusi) famatuan medikuntza ta Filosofiako jakin-gaiak ikasteko asmoz. (Marañon jaunak, napar-jakintsuari buruz idatzi zuen saio labur mamitsu batean (6), Huesca'n egin zituela, dio, ikaskintza aiek; oker dago orretan, Alcalá'n eta ez Huesca'n egin zituen-eta).

Antzeak ikertu eta txastatu.

Huarte gaztea 1553 gn. urtean matrikulatu zan Alcala'ko Ikastetxean. Somatu zitekean garai artan ere gure gaztearen iaiotasun arrigarria, bere gaitasun berezia batez ere gizonak eta gizonen izakera —naiz ixtudianteena, naiz irakasleena— zorrozki ikertzeko. Vigur Aramayona'k jakin-azten digunez, beiñere ez zuten berenganatu ixtudianteen jolas eta ibillera zoroek ta ez lilluratu ere irakasleek dialektika ta erretolikarako zelatasun dirdaitsuak. Ikas-tenplua zan Universidadea beretzat, tenplo bare ta sakona. "Antzeak ikertu ta txastatu", ona orduko bere ikurritza (7).

1555 gn. urtean, Medikuntzako batxiller-maillara iritxi zan. Eta 1559'ko abenduaren 31'an eta oiturazko ospeaz, "doktor" izenarekin batean, ele-ederretan (Humanidades) jarduteko agiria eman zioten, bere ikaskide guzietan lehena zalarik.

Laister asko erakutsi zuen zenbaterañoko gizona zan. Baeza hirian izurrite bat sorturik, Huarte'k bere burua eskeiñi egin zuen, hura "geldiazteko"; eta su ta gar alegindu ondoan, bere asmoak bete-bete lortu zituen. Erriko kontsejuak orduan, trebetasun aparteko gizona ta jakinduri aundikoa zala ikusirik, bertako sendagille jator izendatu zuen (8).

"Antzeen azterketa". Nola mamitu zan liburu ezilkor au.

"Jakinduri aundiko gizona" omen zan... alako aipamena ongi merezia zuela erakutsi zuen, andik gutxi barru, napar doktoreak, bere liburu ezilkorra (9) argitara emanaz: "Jakintzarako antzeen azterketa. Nun-eta agertzen bait-dira gizon bakoitzak bere-bere dituen antze edo abilidadeak, eta nolako ikaskintza dagokion bakoitzari. Obra onetan arkituko du irakurle arretatsuak nolako dan beraren antzea, eta ikasiko du aukeratzen probetsurik aundiena eman lezaioken jakin-gaia; eta, menturaz aukeratua baldin ba-lu, zuzen al oker aukeratu ote duen ezagutuko du. Juan Huarte Donibandarrak konposatua" (10).

Idazpuru edo titulu luze orretan azaltzen dira egillearen bi xede nagusiak. Lenengoa: giza-antzearen gaitasun bereziak ikertu ta ezagutzea; bigarrena, gaitasun oietako bakoitzari egokienik datorkion jakintza edo ogibidea ezartzea, onela onik aundiena atera dezaken.

Bestela esan: lenengo aldiz eta jakintzazko oiñarri sendoez finkatu zuen bokazione edo deiaren joera, bokazione ori dalarik, Ortega y Gasset'ek dion bezela, "gure egiazko izangoak egiten digun deia, dei aginkor eta ezin ihardokizkoa". ("Llamado imperativo, irresistible de nuestro auténtico destino"). Marañon'ek berak baitetsia du irixpen ori: "Huarte'k, deien-joera (orientación de las vocaciones) ori finkatu zuenaz gaiñera, areago ere egin zuen, alegia: giza-soiñeen tankerak eta gizonaren barne-giroak elkarrekin dauzkaten zer-ikusien problema igarri zuen argiroki; izanikan problema ori, ain zuzen, gaurko jakintzak duen kezkabiderik aundienetako bat".

Argi ta garbi esan dezakegu bada, gaurko psikolojiak (edo gogo-jakintzak) esperientziaz eta fisiolojiaz baliatzeko duen zaletasuna, Huarte'ri zor diola, bera izan baita bide ortatik ibilli-azi zuen lehena.

Aita Iriarte jesuitak —egilleari ta beronen obrari buruz guk ezagutzen dugun istudiorik zeatzena idatzi duenak (11)— kontatuak ditu obra onetarik egindako argitaldiak, 1936 urterarte ta erri guzietan. 70 ortxe-ortxe, bai gazteleraz eta bai gaiñerako izkuntzetaz. Azken oen artean, aleman itzulpenari oberena derizkio, Lessing'ek egin eta komentatu zuenari alegia (12).

Alaz ere, ainbeste itz laudoriorekin bat ez zetorren norbaitek nota gozakaitz bat entzunerazi zuen goresmeneko koru orretan: Aita Jeronimo Feijóo dugu gaizkiesale ta maixeatzaille ori: "Autorearen physikak ozta-ozta balio du —esaten du Feijóo'k, enpoz beterik— bera izkiriatzen gastatutako tinta" (13).Aipatu utsak min ematen du: liburua gutxienik saldu ta ezagutu zalako erria, Espaiñia izan zan. Entzun dezagun Ramon eta Cajal'en epaia: "Nunnaiko "santxopanzakeri" negargarri bat, alde batetik, eta filosofiaz eta jakintzaz ezer gutxi ajolatzea bestetik, orra gure aberriaren eritasunik yitezkoena",

Fede-Auzitegian.

Español irakurlea ardura gutxikoa ba-zan, FedekoAuzitegia berriz, ardura geiegikoa, zorotzegia agertu zan. Baimen-emalleak (zensoreak) Huarte'ren liburua goraipatu egin zuten eta argitaratzeko baimena eman; ala ere Tribunal arek kondenatu egin zuen eta iñausipean ezarri. Olako epaia emateko aitzaki bat izan zuten noski: garunak (14) adimenarekin alkar-ikusteak ba-dituela dio autoreak, eta ikaskintza edo doktriña orixe artu zuten aitzakitzat. Onela beraz, arimaren ez-ilkortasuna ikertzen zuen kapitulua kenduazi zuten errotik (15). Eta beste aldakuntza batzuk agindu ere bai, esate baterako, onela idatzitako parrafo alek: ba-dute abereak, animaliak, ala-olako adimen mota bat, zuhurtasun edo birtute iduriko zer bat, ala nola urrikaltasuna, zuzentasuna eta abar. Azkeneko zatia ere moztu zioten liburuari, Jesukristo'ren barne-giro edo tenperamentuaz mintzatzen zanekoa alegia.

Huarte'ren liburuari ongi-etorri bero-bera egin zioten atzerriko gizon buru-jantzi guziek; eta orrexetan dugu, noski baño noskiago, balio aundi-aundikoa zalako probarik onena, ez bakarrikan mintzaeraren aldetik, baita jakintzarenetik ere. Bordeu'k dionez, napar jakintsuaren gogaiak Montesquieu'ren "Legeen izpiritua" deritzan liburuan arrasto nabaria utzi zuten. Eta Floegel'ek "jeinu"-tzat jotzen du Huarte, "Adimenari buruz" bere liburuan. Gall eta Lavater jakintzalariek, beren aldetik gaurko frenolojiaren aintzindari bezela begiratzen diote; eta Borinski'ren iritziz, aren liburua garunen lenengo topografia-saioa izan zan.

Garun-tankera ta antzearen joerako tesi ori, Diego de Aroza erronkaritar sendalariak egiaztu zuen XVII gn. mendean. Ona Aroza'ren liburuaren izena: "Medikutzaren bikaintasun eta baliotasunen gordegaillua ta miriku zuhurren ixpillua (16). Aita Iriarte'ren esanari ba-gagozkio, obra ori —Aroza'rena alegia— "XVII gn. mendeak utzi digun obrarik estimagarriena da bere eiñean".

Pizkunde-aroa, Aldakuntza-mendea —esan nai genduke guk, geren kabuz— goren-goreneko gizakiak frangoki, nasaiki ta ugarienik eman zizkigun aro emankorra! An ta emen, usterik gutxieneko lekuetan eta Jainkoak daki nolatan sortutako gizakiak... gure Huarte bezelaxe, beste eunka ere: Tomas Moore, Eneko Loiola'ko, Erasmo Rotterdam'eko, Lutero, Rabelais, Paracelso, fr. Luis de Leon'eko, Mikel Anjel, Montaigne, Lope Vega'ko, Ronsard, Quevedo... bai eta, beste ainbesteren artean, arako hura ere, Agintarieredu bat asmatu zuen Macchiavelo deabruzko huraxe, geroko jendeek ain oker, ain maltzur eta ain asmo gaiztoz imitatu (itxurikatu) duten Macchiavelo famatua ere...

Cervantes'en eragille aundia.

1905 gn. urtean eta gutxien uste zalarik, entzute berri bat, ozen eta zabala, lortu zuen Huarte'ren liburuak, Cervantes'en On Kixote liburu gallurrenaren irureun urteak ospatzeko garaia eldu zanean. Ain gertaera gogoangarria bear bezela oroit-arazteko asmoz, ezin konta ala ixtudio, saio ta artikulu agertu ziran; oien artean liburuxka bat azaldu zan, jendeen jakin-naia piztu ta amaika eztabaida sortarazteko zetorren bat. Rafael Salillas zigor-lege gizon (penalista) argiaren saioaz ari gera alegia: "Cervantes'en gogo-eragille aundi bat: Doktor Huarte de San Juan eta bere Atzeen azterketa" (17). Tesis ori, bitxi-bitxia, oi-gabekoa ta begirune eskaxekoa" iruditu zitzaion Cervantes'tar idazle famatu bati. Ala ere, Españiko ta atzerriko kritikalari askok arreta aundiz eta sakonkiro aztertuz gero, geienek onartua izan zan azkenik.

Gai ontaz nai genduken guzia esango ba-genu, luzarotxo arituko giñake; eta ala, labur bederik, "Cervantes'ek Huarte'gandik artu zuen gogo-ixurki" dalako artaz (gogo-menpetasuna) zerbaitxo esango dugu. Esan dezagun lehenik, espaiñiar penalistaren

tesiak —jakituri aundi ta buru zoliko gizona baitzan— oarkizun eta burukizun sarkorrak ba-dituela, Cervantes'i dagozkion ikaskizunetan iñork iñoiz ere esan ez zituenak. Atera diote —nola ez!— makiña bat akats eta uts; Camille Pittolet españi-zale ezaguna da *aren etsaietarik bat, baiñan Salillas'en aurka mintzatzen danean*, aren kritika asmo okerrez egiña duela deritzaigu, erdeiñuzkoa ta ixeka-usaitsua. Salillas'en aldekoak orratik, kontrakoak baño ugariago dira ta beren esanek aienak baño kemen eta giar aundigoa dute. Willian Confort inglesa izan zan, eginkizun orretan gauzak argitu ta beren lekuan ipiñi zituena, Salillas'en argumentuak osotoro onartuaz; aren atzetik etorri zan gero komentalari andana zorrotz bat, ala nola Bonilla San Martin, Diaz eta beste zenbaitzuk; eta guzien nagusi Mauricio de Iriarte jesuita. Huarte'ren teoriaz eta Salillas'en tesiaz egin zuen saioari, gain-gaiñeko ta ezin-obea deritzaiogu, gaia saiets guzietatik ikuskatzen du eta (18).

Irakur zer idazten duen A. Iriarte'k bere liburuko zati batean: "Cervantes bere obretan Huarte'ren liburuaz baliatu zan, ez ordea gain-giroki, baizik bere sorkarien (19) izate-muiñetaraño sakonduaz, barrenduaz. Kixotea Antzeen azterketaren siñu-pean bizi ta il zan. Gizurenaren (20) izakera asmatu eta gero zuzen-zuzen gidatzen, eraman bear zuen bidetik eramaten, beronen bi egiturak —gogozkoa ta gorputzezkoa alegia— elkarrekiko neurrian egokituaz, ona Cervantes'ek Huarte'gandik artu zuen gogo-eragiña. Eta ez zazute uste jakin ezean edo ustekabean egin zuenik guzi ori Cervantes'ek, ez; jakiñaren gaiñean egin zuen. Ziur zegoen-eta —Huarte'renean irakurrita— ba-litekean gauza zala, soiña nolakoa zan jakinda arimaren berri jakitea, eta alderantziz: animaren berri jakin ezkero, gorputza nolakoa zan jakitea ere".

Cervantes'ek On Kixoteren erotasunaren goraberak eta aintzingibelak azaltzen dizkigunean, bi iku-aldi erakusten ditu, bi gogai, bi ideia nagusi, olako gaixotasuna esplikatzeko giltza diranak, nolabait esateko; eta bi gogai oiek Antzeen azterketa'n arkitzen dira, bertako psiko-patolojiaren barutian erortzen dira bete-betean. Entzun: garunak igartu ondoren, umoreak (21) ondoezak jota gelditzen dira eta irudimena ere min artuta. Aitor-seme antzetsuari "lo gutxi egitetik eta geiegi irakurtzetik igartu egin zitzaizkion garunak..." orixe bait-zan noski Cervantes'ek Huarteren liburuan ikasia zeukana, alegia: "egun-argi osoko esnaldiak garunak

igartu, moteldu egiten dituela; gabeko lo-aldiak berriz, ezetu ta indarberritu".

Antzeen azterketa'tik gure Antzetsuen printzeaganaño.

Beste oarpen ardurazkoak ugari egiñik, textoak, itzak eta esakuntzak bekaldetu (22) ta aien elkarrekiko zerak arakatu ondoren, onakoxe bukaera ematen dio aita Iriarte'k bere billakuntza zorrotzari: "Ez dezala iñork ere zalantzan ipiñi, Huarte'k Cervantes'gan egindako ixurki edo influentzi ori. Ba-dugu, egia ori argi-argitan jartzeko, nai aña argibide; bien obretan ain sarri arkitzen ditugun bat-etortze ta adostasun oriek ezin ditezke jakin ezean ta ustekabean sortuak izan; barruko mamiak ere adirazten digu argi ta garbi berau Huarte'rena dala ta ezin izan ditekela beste iñorena; Huarte'gandik artutako ixurki ori, formalago da materiala baño. Cervantes'en gogoa pentsa-molde berrietara makur-erazi, izakera-jakintzan erraiñu sotillak igarri-azi, bere barneko ikusmena zorroztu-azi... orra eragin orren ondorioak.

Antzetsuetan lehena, "Printzipe" izan zanak, "Antzeen azterketa"-ri esker agertu ahal izan zuen beraren antzea mundu-aurrean; eta Huarte'ren sorkarien odola ba-dabil Aitor-seme antzetsuaren zaiñetan ere.

Beste olako gogakizun sarkor batzuen ondoren, onelaxe bukatzen du A. Iriarte'k: "Zernai izan dadin, Cervantes egilleak Huarte bere eragilleari eskeiñi nai izan dion omenaldi gisako bat, igarri nai luke Salillas'ek —ta zein ederki igarri ere— obra illezkorraren tituloan".

Miresgarria bai, azken-itz ori! sakon eta argitsua, bera idaroki (23) duten bi antzedun —edo obeki esan, bi jeinu— aien diñakoa benetan!

(1) Cantares de gesta.

(2) Alegizko irudi-bidez: en forma alegórica.

(3) Artainora: artzai-txakur.

(4) Fernando izengoitiz katolikuak 1512 gn. urtean Naparroaz jabetu zan ezkeroz, erdipuerdiko egoera batean gelditu zan Donibani Garazi, Seigarren Merindadeko hiriburu polita. Aren seme Karlos I'k

hirira bear bezela defenditu eziñik, or kontron esanda bertan bera ta aren esku utzi zuen, 1530 gn. urtean. Ordutik aurrera ta 1660 arte erdi askaturik bizi izan zan. Baiñan Garazi'ren herritasuna —legeari buruz— ongi mugatua ezpaitzegoen, Naparro'ko beste eskualde batzuk aren aurka jarri ziran, beraren kontrako agindurak eta neurriak asmatuaz. Era askotako istillu ta bidegabekeriak sortu ziran orduan Garazi'ren kaltez. 1660 gn. urte artan Pirineos'ko paxea firmatu-eta, Frantziari betirako itsasia geratu zan.

(5) Garaztarra zan Ageda de Velasco ere. Bere familia sorlekua utzita Kastilla Berrian oiñarritua zegoen, Tarancon eskualdean, dirudinez.

(6) Marañón, Gregorio: "Examen actual de un examen antiguo". (Cruz y Raya, 15-XI-1933. —Cultura Navarra, I (1933) 133 orr.).

(7) 'Cala y cata de ingenios". Meloe bat erosi baño lehen egiten dan bezela, ots, puskatxo bat kendu eta txistatu, barrukoa nola duen jakiteko.

Antze: arte, destreza, ocupación, talento. Gizon antze aundikoa, hombre de gran capacidad o talento. Eta ortik ateratzen dira: antzedun, antzetsu, ingenioso; antzegabe, falto de ingenio. (Azkue'ren eta Lhande'ren iztegietan).

(8) Ba-dirudi bi urteko kontratua egin zuela Huarte'k Baeza'ko kontsejuarekin. Zer gertatu zan gero zearo ez dakigu. Berriztatu egin ote zuten kontratua ala ez? Huarte beintzat bertan gelditu zan 1592 gn. urtean il zan arte.

(9) Ezilkor: il-gaitz, il-eziña. Egokiago dirudite itz oiek, "illezkor" baño, au askok darabilten arren.

(10) Ona liburuaren jatorrizko titulua: "Examen de ingenios para las sciencias. Donde se muestra la differencia de habilidades que ay en los hombres, y el género de letras que a cada uno responde en particular. Es obra donde el que leyere con atención hallará la manera de su ingenio y sabrá escoger la sciencia en que más ha de aprovechar; y si por ventura la uviere ya profesado, entenderá si atinó a la que pedía su habilidad natural. Compuesta por el Doctor Juan Huarte de Sant Juan, natural de sant Juan del pie del puerto. Va dirigida a la Magestad del Rey don Philippe nuestro señor Cuyo ingenio se declara, exemplificando las reglas, y preceptos desta doctrina. Con privilegio Real de Castilla, y de Aragón. Con licencia impresso en Baeça, en casa Juan baptista de Montoya".

1575'ko lenengo edizio (Principe) hau, Inkisiziñoaren aginduz, zuzendu bear izan zuen Huarte'k. Onek bigarren bat antolatu zuen, 1594 gn. urtean bere semeak —hura il ondoan— argitara eman zuena (sub-principe). Ona beronen titulua:

"Examen de Ingenios para las sciencias. En el cual el lector hallará la manera de su ingenio, para escoger la sciencia en que más á

de aprovechar. Y la differencia de habilidades que ay en los hombres, y el género de letras y artes que a cada uno responde en particular. Compuesto por el Doctor Juan Huarte de sant Juan. Agora nuevamente enmendado por el mismo Autor, y añadidas muchas cosas curiosas, y provechosas. Dirigido a la C. R. M. del Rey don Phelippe nuestro señor. Cuyo ingenio se declara, exemplificando las reglas y preceptos desta doctrina. Con nuevo privilegio del Rey N. S. Impresso en Baeça. En casa de Juan Bautista de Montoya. Año de 1594".

(11) Mauricio de Iriarte: El Doctor Huarte de San Juan y su Examen de Ingenios. Contribución a la historia de la psicología diferencial. 1ª ed. Münster, 1938 (Spanische Forschungen der Görresgesellschaft. Reihe II. Band 4). 2ª ed. Santander, imprenta Aldus. Editorial Nacional, Ediciones Jerarquía (Madrid) 1939-40. 426 pgs. 24 x 17 cm.- 3ª Edic. corregida Madrid 1948. Consejo Sup. de Investigación Científica. Impr. Vda. de Pueyo. 425 pgs. + 1 hoja. 25 x 19 cm.

(12) Argitaldi oietarik 25 erderaz (gastelaniaz), 24 frantsesez, 7 italianoz, 6 inglesez, 3 latiñez, 1 holandesez, 2 alemanez. Ez da bat ere gaizki!

Erderazko azken argitaldi osoa 1930 gn. urtekoa da. Edizio ederederra, Rodrigo Sanz jaunak antolatua ta oarkizun ugariz ornitua. Arrezkeroz ez da agertu besterik, "Colección Austral"-ekoa baizik (599 zenbakia) 1946'an. Ondikotz, azken onek obraren lenengo 10 kapituluak bakarrik dakarzki, 22 izanik ere.

Badago gaiñera auta edo antolojia bat, Huarte'ren obrako kapitulu batzuez osatua: "Breviarios del pensamiento español". Doctor Huarte de San Juan. Selección y prólogo de Emiliano Aguado. Ediciones FE. 1944. Madrid. 161 pgs. Au eta Austral'ekoa salgai arkitzen dira dendetan; ez ordea besteak, nunbaiteko liburu-zaharreko dendaren batean izan ezik.

(13) B. J. Feijóo. Cartas. Vol. IV 1753, 301 orr.

(14) Garunak: burumuiñak, cerebro.

(15) VII kapitulua alegia.

(16) Aroza, Diego de: "Tesoro de las excelencias y utilidades de la medicina y espejo de prudente y sabio médico. Enriquecido y iluminado con varia lección. Y principalmente con la vida del príncipe de médicos, y médico de príncipes Avicena. Publicalo el doctor Diego de Aroza de nación navarro roncalés y natural de la villa de Garde. Con licencia. En Lérida por Juan Nogués impressor de la ciudad y su Universidad. Año 1668". 8º 16 hojas, más 380 pgs.

(17) Salillas Rafael: "Un gran inspirador de Cervantes: El doctor Huarte de San Juan y su Examen de Ingenios". Madrid, Victoriano Suárez. 1905.

(18) Aita Iriarte'ren aipatu-liburuan. Gai ortaz 311-332 orrialdebitartean mintzatzen da Iriarte jauna, luzaro, sakonki, argiroki. Libu-

ruko zat ori R.I.E.V.'en ere argitaratu zan: "El Ingenioso Hidalgo" y "El Examen de Ingenios". Qué debe Cervantes al Dr. Huarte de San Juan. (Año 27, tomo XXIV Nº 4. Oct. Dic. 1933).

(19) Sorkari: producto, producción.

(20) Gizurena: héroe.

(21) Umore: humor, materiazko zentzuan artuta.

(22) Bekaldetu: konparatu.

(23) Idaroki: inspirar (Mendiburu'k erabillia).

Azken oarra: Eta zer, euskaraz, Huarte euskaldunari ta bere obrari buruz? Ez dut nik lantxo bat baizik ezagutzen; "Prosistas Navarros en lengua vasca" deritzan liburuan (A. Irigaray jaunak argitaratua) irakur diteke, "Manexaundi"-k idatzia. Laburra baña polita, alako idazle jator bikaiñari dagokion diñakoa.

Egillea: Isidoro FAGOAGA

Euskeratzaille: R. Bozas-Urrutia.